

ADABIYOT DARSLARIDA MULOQOT, ERKIN FIKRLASH VA O'YINLASHTIRISH TEXNOLOGIYALARI VOSITASIDA O'QUVCHILAR FAOLLIGINI OSHIRISH

Abduraxmanova Ilmira Alimjonovna

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti magistranti,

77-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

alimjonovailmira@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0000-8688-4086>

<https://doi.org/10.5281/zenodo.22842494>

Received: 13 September 2026 • Accepted: 18 September 2026 • Published: 19 September 2026

Annotatsiya.

Ushbu maqolada adabiy ta'lim jarayonida o'quvchilarning muloqot ko'nikmalarini shakllantirish, erkin va tanqidiy fikrlashini rivojlantirish hamda ta'limni o'yinlashtirish (gamifikatsiya) texnologiyalari orqali darsdagi faolligini oshirish masalalari tadqiq etilgan. Tadqiqot doirasida 9-sinf adabiyot darslarida badiiy matn tahlili, "vositali muloqot" mexanizmi hamda interaktiv metodlarni qo'llashning metodik tizimi va tajriba-sinov natijalarining dinamikasi tahlil qilingan.

Kalit so'zlar:

adabiy ta'lim, erkin fikrlash, vositali muloqot, o'yinlashtirish texnologiyalari, gamifikatsiya, ijtimoiy-kommunikativ faollik, UCLA yolg'izlik shkalasi, "Kaft" metodi, "Oltita fikrlovchi qalpoq", Isajon Sulton, "Boqiy darbadar".

Zamonaviy ta'lim jarayonida o'quvchilarning faqat bilim olishi emas, balki ularda muloqot madaniyati, erkin va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish hamda dars jarayonidagi passivlikni bartaraf etish ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni hamda 2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida yoshlarning ijodiy va tanqidiy tafakkurini rivojlantirish, ularni ma'naviy-axloqiy va ijtimoiy barkamol shaxs etib tarbiyalash pedagogika fanining muhim yo'nalishi sifatida belgilangan.

Adabiy ta'lim subyektlari (o'qituvchi va o'quvchi) o'rtasidagi psixologik to'siqlarni bartaraf etish hamda darslarda o'quvchilar faolligini oshirishda badiiy matn tahlili va interaktiv pedagogik texnologiyalardan unumli foydalanish alohida metodik ahamiyat kasb etadi.

O'quvchilarning dars jarayonidagi muloqotdan chekinishi va passivligi o'z-o'zidan yuzaga kelmaydi; bu holat psixologik va ijtimoiy-pedagogik omillar bilan chambarchas bog'liqdir (T.Fudziya, Tamaki Saito, Miko Suzuki). D.Krisinski hamda mahalliy tadqiqotchilar (M.Xudoyberganov, N.Imamov, A.Baxtiyorov) ta'kidlaganidek, o'quvchi faolligining pasayishi va muloqotdagi tortinchoqlik sinf ichida muloqot muhitining yetarsizligi hamda akademik va ruhiy bosim natijasida yuzaga kelishi mumkin.

O'quvchining erkin fikrlashi va muloqot faolligini oshirishda amerikalik olim Luiza Rozenblattning "Tranzaksiya nazariyasi" (*transaction theory*) muhim metodologik tayanch bo'lib xizmat qiladi. Nazariyaga ko'ra, mutolaa — o'quvchining shaxsiy tajribasi va badiiy matnning o'zaro sintezidir. Adabiyot darslarida "vositali muloqot" mexanizmi orqali ijtimoiy va akademik

jihatdan passiv o'quvchi o'z shaxsiy qarashlarini ochiq aytishdan hayiqmay, badiiy qahramon obrazi va muammoli vaziyatlar orqali o'z "Men"ini namoyon etadi hamda erkin fikrlashga o'rganadi.

Badiiy matn tahlilida o'yinlashtirish (gamifikatsiya) texnologiyalarining tatbiq etilishi o'quvchida quyidagi nazariy va amaliy o'zgarishlarni ta'minlaydi:

1. Muloqot to'siqlarini yumshatadi va fikr bildirish mas'uliyatini yengillashtiradi.
2. O'quvchini matn bo'yicha shaxsiy munosabat bildirishga va mustaqil xulosalar chiqarishga undaydi.

Tadqiqot ishining amaliy qismi 9-sinf o'quvchilari (27 nafar o'quvchi) o'rtasida o'tkazildi. Tajriba-sinov jarayoni bosqichma-bosqich tashkil etildi:

1. Diagnostik bosqich: Maqsadli pedagogik kuzatish hamda ijtimoiy moslashuv va muloqot shkalasining (UCLA) moslashtirilgan versiyasi asosida sinfdagi 27 nafar o'quvchining ijtimoiy faolligi hamda muloqot darajasi o'rganildi. Natijada sinf ichida 5 nafar (taxminan 18.5%) o'quvchida yuqori darajadagi passivlik va muloqotdan chekinish holati aniqlandi.

2. Amaliy-shakllantiruvchi bosqich: Passiv o'quvchilarning muloqot va erkin fikrlash darajasini oshirish uchun dars jarayoniga maxsus metodik tizim kiritildi:

- "Kaft" metodi va "Alifbo" mashqlari: Guruhli ishlarda passiv o'quvchilarning faoliyatini bosqichma-bosqich oshirish va muloqot to'siqlarini bartaraf etishga xizmat qildi.
- "Oltita fikrlovchi qalpoq" metodi: Badiiy asar tahlilida turli pozitsiyalardan (emotsional, tanqidiy, optimistik) mulohaza yuritish orqali erkin fikrlash va muloqot mas'uliyatini teng taqsimlashni ta'minladi.
- Badiiy matn tahlili va biblioterapiya: Isajon Sultonning "Boqiy darbadar" asaridagi hayotiy maqsad, shaxsiy mas'uliyat va o'zini anglashga oid parchalarni o'quvchilarning ichki kechinmalari va fikrlari bilan bog'lash asosida o'tkazildi.

STATISTIK TAHLIL VA NATIJALAR DINAMIKASI

Darslarda tizimli ravishda ta'limni o'yinlashtirish va badiiy tahlil metodlari qo'llanilgandan so'ng, aniqlangan 5 nafar passiv o'quvchining ko'rsatkichlarida quyidagi ijobiy o'sish dinamikasi kuzatildi:

Dastlabki diagnostika bosqichida ushbu o'quvchilarning ijtimoiy va muloqot faolligi past darajada (20%) deb baholangan bo'lsa, tajriba-sinov yakunida bu ko'rsatkich 75% ga yetdi (+55% o'sish). O'quvchilarning ijtimoiy mas'uliyat va erkin fikrlash darajasi boshlang'ich 15% dan 68% ga ko'tarildi (+53% o'sish). Muloqot jarayonidagi psixologik va kommunikativ to'siqlar 85% dan 25% ga kamaydi (-60% ga pasayish). Shuningdek, badiiy matnni estetik tushunish hamda kitobxonlik faolligi dastlabki 30% dan 80% ga oshgani qayd etildi (+50% o'sish).

XULOSA VA PEDAGOGIK TAVSIYALAR

1. O'quvchilarning adabiyot darslaridagi passivligi va muloqotdan qochishini bartaraf etishda an'anaviy topshiriqlar yoki majburiy javob talab qilish samarali bo'lmaydi; bu jarayonda maxsus vositali yondashuv talab etiladi.
2. Adabiyot darslarida "vositali muloqot" sharoitini yaratish o'quvchilarni psixologik to'siqlardan xalos etadi va ularning o'z fikrini erkin, emotsional-shaxsiy tajribaga tayanib bayon etishiga zamin yaratadi.
3. O'yinlashtirish texnologiyalari ("Kaft", "Oltita fikrlovchi qalpoq") hamda ma'naviy-psixologik jihatdan teran badiiy asarlarni (Isajon Sulton, "Boqiy darbadar") o'zaro integratsiya qilish o'quvchilarning muloqot faolligi va darsdagi ishtirokini oshirishning samarali usulidir.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son "2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekiston strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni.
3. Saito T. Hikikomori: Adolescence without End. – Minneapolis: University of Minnesota Press, 2013.
4. Krysinski D. Hikikomori (Social Withdrawal) in Japan: Media and academic research. – Pittsburgh: University of Pittsburgh, 2018.

5. Imamov N., Abdunazarova X., Saidova J. Zamonaviy jamiyatda hikikomori fenomenining sotsial-psixologik tahlili. – Samarqand, 2025.
6. Baxtiyrov A. Talabalar orasida yolg'izlikning akademik ko'rsatkichlarga ta'siri. – Toshkent: WIUT, 2024.
7. Rosenblatt L.M. The Reader, the Text, the Poem: The Transactional Theory of the Literary Work. – Southern Illinois University Press, 1978.

THESIS INFORMATION IN OTHER LANGUAGES

РУССКИЙ

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы развития коммуникативных навыков учащихся, формирования свободного и критического мышления, а также повышения их активности на уроке посредством образовательных геймификационных технологий в процессе литературного воспитания. В рамках исследования проанализированы литературные тексты, механизм «опосредованной коммуникации» и методическая система использования интерактивных методов на уроках литературы в 9 классе, а также динамика экспериментальных и тестовых результатов.

Ключевые слова: литературное воспитание, свободное мышление, опосредованная коммуникация, геймификационные технологии, геймификация, социально-коммуникативная активность, шкала одиночества UCLA, метод «Пафт», «Шесть шапок для размышления», Исажон Султан, «Вечный странник».

ENGLISH

Abstract. This article examines issues related to fostering students' communication skills and developing their capacity for free and critical thinking within the context of literary education, as well as enhancing classroom engagement through gamification technologies. The study analyzes the methodological framework and the dynamics of experimental results regarding the application of literary text analysis, the mechanism of "mediated communication," and interactive methods in 9th-grade literature lessons.

Keywords: literary education, free thinking, mediated communication, gamification technologies, gamification, socio-communicative engagement, UCLA Loneliness Scale, "Palm" method, "Six Thinking Hats," Isajon Sulton, "Boqiy Darbadar" (The Eternal Wanderer).